

Den norske kirken og det samiske*

Abstract

Etter at Norge ble et eget bispedømme i 1152, foregikk det en utstrakt kirkebygging nordover langs kysten i Hålogaland. Øst for kyststripen og nord for Malangen lå Finnmark, samenes land, der kirkens innflytelse på forholdene var relativt liten. Samene kom stort sett i kontakt med kirken via handel og fiske i kystområdene. I perioden 1300–1700 ble det gjort spredte forsøk på å omvende samene, men et målrettet arbeid kom først i stand tidlig på 1700-tallet i forbindelse med Thomas von Westens misjon. Dette arbeidet var også knyttet til myndighetenes anstrengelser for å sikre samenes nasjonale tilhørighet. I løpet av ca. 50 år hadde misjonsarbeidet i stor grad tvunget samenes gamle religion under jorden. Anders Porsanger ble den første samiske prest i Norge. Motstanden mot ham og den økende interessen i samfunnet for fornorskning av samene førte til at ingen flere samiske prester ble utdannet før langt inn på 1900-tallet. Kirkens holdning til fornorskningen var på 1800-tallet tveitydig og samisk kirkeliv ble i lang tid sterkt preget av norsk språk og kultur. Først på slutten av 1900-tallet har samiske krefter maktet å etablere egne kirkelige organer for å kunne sette sitt preg på kirken i Norge.

Kirkens møte med det samiske

Det er ikke godt å si når kristendommen først ble kjent i Norge. Trolig kan vi se spor av kristen påvirkning allerede på 700-tallet. Men snevrer vi inn spørsmålet til å fokusere på *kirken* i Norge, så er etableringen av kirken med tilhørende kirkelige strukturer noe vi vanligvis forbinder med Olav Haraldssons kamp for riksherredømmet og den religiøse og politiske utviklingen som fulgte i kjølvannet av hans død på Stiklestad. Dette skal vi ikke drøfte videre her, men i stedet fokusere på forholdet mellom kirken og det samiske. Det er da naturlig å ta utgangspunkt i etableringen av Nidaros som norsk erkebispesete i 1152. Erkesetet ble

* Den här artikeln är något reviderad i förhållande till den tidigare tryckta versionen (*red:s ann.*).

lagt til *Nidaros* og hele den nordnorske landsdelen ble lagt til dette stiftet (bispedømmet). Dette gjorde at de samiske områdene kom i direkte kontakt med kirkens maktsentrum.

Samene var neppe fra først av et sentralt anliggende for de nye kirkelige myndigheter. Det viktige var å bygge en kirkelig struktur og administrasjon. Fra slutten av 1100-tallet og utover på 1200-tallet fant der sted en omfattende kirkebygging nordover frem til og Malangen (like sør for dagens Tromsø). Kirkene ble bygget der befolkningsgrunnet var størst, og det var langs kysten der fiskeri og handel fant sted. De rike fiskeriene i nord ga gode inntekter til den nyetablerte kirken som tidlig ble en viktig aktør i fiskehandelen. Vågan i Lofoten ble tidlig i erkebispedømmets tid et administrativt senter for årlige markeds- og kirkemøter som samlet prester fra mange prestegjeld under erkebiskopens ledelse. Allerede på slutten av 1100-tallet var kirkebyggingen nådd så langt nord som til Lenvik. *Rimbegla* (ca. 1170) opplyser at verdens nordligste kirke var blitt reist ved nordgrensen til *Finnmørk*.¹ Den sto antagelig nær innløpet til Malangsfjorden like nord for dagens Lenvik. Kirkene i nord betjente dermed først og fremst den *norske* befolkningen. Mange samer var imidlertid bofaste ved kysten og mange samer kom dermed like tidlig i kontakt med kristendommen som nordmennene. Kystsamene hadde dessuten nære forbindelser til samer inne i landet. Kristent tankegods, forestillinger og skikker ble derfor relativt raskt kjent også blant folk som ikke til daglig holdt til nær kirken.

De kirkelige myndigheter erkjente likevel etter den første intensive byggeperioden at samene representerte en utfordring for den unge norske kirken. På 1300-tallet ble der derfor tilbudt særskilte fordeler for samer som ville la seg døpe. Hvorvidt slike tiltak fikk reelle følger for samenes overgang til kristen tro, er derimot høyst usikkert. Ulikhetene mellom samer og nordmenn både med hensyn til livsform og språk, bidro til at kirken i liten grad kom i nær kontakt med den samiske befolkningen i de indre strøk av landet.

Snorres omtale av samene viser at nordmennene på 1200-tallet var

¹ *Finnmørk* brukes her for de samiske områdene som må forstås ikke bare som landet lengst i nord, men også i øst, dvs. de indre fjordstrøk og dalene innenfor kysten fra Trøndelag og nordover.

klar over ulikheten mellom de to folkegruppene. Samene ble ofte av nordmennene sett på som et folk som drev en mektigere form for "trolldom" enn de selv gjorde. Den gamle kristenretten fra 1100-tallet satte strenge forbud mot å "fara á Finnmørk at spyrja spá", dvs. å reise til Finnmørk for å lære samisk "trolldom". Sagaene og lovtekstene er ganske samstemte i å bygge opp under et mystisk bilde av samene ved å omtale dem som fremmedartede.

Noen direkte *misjon* overfor den samiske befolkningen kan vi ikke se spor fra kirkens side, hverken i katolsk tid eller i de første 150 år av protestantisk tid. Et unntak er der i forbindelse med biskop Erik Breddals forsøk på kristning av samer i Sør-Troms mens han en kort periode levde i eksil på Trondenes i slutten av 1650-årene etter at svenskene hadde hærtatt Trøndelag.² Dette misjonsforsøket førte imidlertid ikke frem og ble oppgitt etter kort tid. Noen få tiår senere skildrer helgelandspresten Petter Dass i sin *Nordlands Trompet*, noe som antagelig var en allmenn holdning til samene blant den norske geistligheten. Samene skildres som et folk som taler et språk som få andre forstår, og da er der få forhåpninger om å nå dem med kirkens budskap. Samene kommer dessuten ned fra fjellene bare én gang om året. Riktignok oppsøker de da kirkene og deltar i kirkelige gudstjenester og ritualer, men hvorvidt de gjør det av egen fri vilje og med ærlig hensikt, vil Petter Dass ikke ta stilling til. Han avslutter sitt avsnitt om samene med det fromme ønsket at Gud selv måtte "forøge den svage Mands Troe" og at Herren "Al Ting til Ære han styrer".

Nye muligheter for å nå samene åpnet seg derimot tidlig på 1700-tallet gjennom det pietistisk misjonsarbeidet ledet av Thomas von Westen. Pietismen understreket behovet for at alle mennesker skulle få høre kirkens budskap på sitt morsmål og på en slik måte at det ville føre til personlig omvendelse og kristelig livsførsel. I tillegg til den *religiøse* begrunnelsen for nye tiltak rettet mot samenes religiøse oppfatninger og praksis, var de danske myndighetene også urolige med tanke på samenes nasjonale tilhørighet. Det var vel kjent at den svenske kongen Gustav II Adolf hadde titulert seg som "de lappars i Nordlanden konung", noe som signaliserte at han betraktet alle samer den svenske

² Adolf Steen, *Samenes kristning og Finnemisjonen til 1888* (Oslo 1954) s.74f.

nasjonalstatens undersåtter. Den danske kongen fryktet derfor å miste både land og folk til den svenske kronen om man ikke sørget for å innlemme samene i det dansk/norske riket. Selv om Kalmarkrigen tidlig på 1600-tallet hadde satt en stopper for svensk ekspansjon mot nord, var grensespørsmålet fortsatt uløst. Det var derfor knyttet stor usikkerhet til spørsmålet om hvem av samene som var dansk/norske, svensk/finske eller russiske.

Behovet for å komme til klarhet i samenes nasjonale identitet falt sammen med den nye misjonsinteressen. Spørsmålet om nasjonal identitet og sikkerhet var etter datidens oppfatning nært knyttet sammen med spørsmålet om religion. En nasjon uten en enhetlig religion kunne være en sikkerhetspolitisk fare fordi ugudelighet kunne føre til at Gud ville straffe nasjonen. Mye av datidens lovgivning hentet sitt mønster fra Det gamle testamentet som viste hvordan Gud staffet folket når ugudelighet preget forholdene i landet.

Dermed innså man nødvendigheten av å sette i verk misjonstiltak. Influert av den nye pietistiske tankestrøm, besluttet kong Frederik IV å etablere en Finnemisjon i 1713 med Thomas von Westen som leder. Sentralt i von Westens strategi var å ansette misjonærer og skolemestre for samene. Disse skulle få opplæring ved et nyopprettet *Seminarium Scholasticum* som ble knyttet til Katedralskolen i Trondhjem. Her ville von Westen utdanne samisktalende misjonsarbeidere, samt lære opp samer til å bistå misjonærene ved utdanne dem til skolelærere. Det lyktes å utdanne noen samer til lærere, men ingen av dem gikk videre og tok teologisk utdanning for å bli prester slik man hadde lyktes med i Sverige allerede på 1600-tallet. Seminaret var dessuten kontroversielt og ble i første omgang ikke videreført etter von Westens død (1727). Det ble gjenopprettet noen år senere (1751) med den tidligere Porsangermisjonæren Knud Leem (1697–1774) som rektor, men ble så nedlagt for godt etter at han døde. Leem rakk imidlertid å levere et solid bidrag til den videre utviklingen, ikke minst ved hans arbeid med å utvikle et samisk skriftspråk, og gjennom utgivelsen av sitt hovedverk, *Finnmarkens Lapper* (1767).

Da von Westen første gang kom til Finnmark i 1716, innså han snart at samene på ingen måte var ukjent med kristendommen. De fleste samer var vant til å forholde seg til nordmenn og var i det minste "no-

minelle” kristne, dvs. at de var døpt i kirken og gikk til nattverd. Endog noaidene, samenes religiøse ledere, brakte sine barn til kirkens dåp. For von Westen var det imidlertid et problem at samenes kristendom ifølge hans oppfatning, var høyst mangelfull. Ikke bare hadde samene liten kjennskap til katekisme og personlig tro, men de levde ikke heller alltid på kristelig vis – i hvert fall ikke etter hans pietistiske målestokk. Mange holdt fortsatt fast ved den gamle offerkulten selv om de gikk regelmessig til kirke og deltok ved nattverd. Forholdene var riktignok ikke ensartet i de samiske områdene. I et brev til København ga han uttrykk for at der var regionale ulikheter med hensyn til kristendommens stilling blant samene. Noen prester, for eksempel på svensk side, hadde lagt ned et solid arbeid blant samene. Særlig anerkjente han arbeidet til presten Gabriel Tuderus.³ Hans arbeid hadde etter von Westens mening båret god frukt. Lengre sør var derimot forholdene mindre bra og særlig reagerte han på tendensen til religionsblanding. Thomas von Westen ville formidle det som for ham var *ekte* kristendom, dvs. en kristen tro basert på personlig tilslutning og praktisert i henhold til pietismens idealer. Pietistiske holdninger preget flere av von Westens medarbeidere, men ikke alle. Noen av misjonærene (og prestene) var fortsatt preget av den lutherske ortodoksi som dominerte på 1600-tallet, mens andre var influert av kirkens nye rasjonalistiske teologi. Begge gruppene hadde det til felles at de så religionsskiftet i et mer langsiktig perspektiv enn hva pietistene gjorde. De la mindre vekt på personlig omvendelse og fremhevet heller behovet for opplysning. De mente at økt kunnskap og kulturell modning gradvis ville føre til endret religionspraksis blant samene og at de av seg selv ville tilpasse seg de nasjonale krav om én felles religion og kultur. Knud Leem hørte med til den siste gruppen, mens von Westens nærmeste medarbeider blant misjonærene, Jens Kildal i Ofoten, hørte med til den pietistiske gruppen.

Noen forskere på samisk religionshistorie, for eksempel Louise Bäckman, har ment at den religiøse endringen blant samene stort sett var fullbyrdet ved midten av 1700-tallet. Det er en påstand som har

³ Gabriel Tuderus (1638–1705) var først kapellan i Inari (1669–1675) i Nord-Finland, deretter sogneprest til Kuusamo (1675–1684) og Øvre Torneå (1684–1705).

mye for seg også på norsk side. Samtidig må en ta hensyn til at samenes religionsskifte ikke nødvendigvis innebar at samer flest hadde en *eksklusiv* kristelig identitet. Selv om man gikk i kirken og regnet seg som kristen, praktiserte mange samtidig forfedrenes religiøse riter, dels fordi man mente at dette hadde stor nytteverdi og fordi utøvelsen av slike riter var en måte å vise respekt for sine forfedre. Samene selv hadde ulik forståelse av forholdet mellom gammel og ny religion. Noen ønsket å beholde sin gamle religionspraksis mest mulig uforandret og kjempet i det lengste mot kristendommen, mens andre gikk helt og holdent over til kristen tro og fornekte sin gamle religion.⁴ Der var også mellomposisjoner. De fleste ønsket nok helst å kunne videreføre den samiske livsform i troskap overfor ens forfedre, men hvordan det kunne la seg gjøre i lys av nasjonalstatens ideologiske føringer, forble usikkert i lang tid. I denne overgangsperioden forsøkte mange seg på hva misjonærene betraktet som et ”dobbelbokholderi”. Flere utsagn fra Gabriel Tuderus’ samiske menighet i Inari på 1670-tallet vitner for øvrig om at samene ikke så det som en motsetning å holde fast ved forfedrenes tradisjoner samtidig som man ble døpt, gikk til nattverd og tok del i kirkens gudstjenester. Denne *inklusive* form for religiøsitet var etter all sannsynlighet noe som også preget forholdene på norsk side godt inn på 1700-tallet. Når vi i det følgende skal forsøke å belyse forholdet mellom Den norske kirke og samene på 1700-tallet, kan det være god grunn til å se nærmere på han som ble den første samiske presten i Norge, Anders Porsanger.

Norges første samiske prest

Anders Andersen ble født i Porsanger i Finnmark i 1735. Senere tok han slektsnavnet Porsanger etter sitt hjemsted. Hans fødested var trolig Olderfjord som hørte til Kistrand kapellsgn under Kjelvik hovedsgn. Faren het Anders Henriksen (*Heandaraga-Ánde* 1701–1768) og moren Berit Mortensdatter (*Mortte-Biret* ca. 1695–1768). Stedets sogneprest var Ole Hierild (1708–1788) fra Danmark og var gift med en datter

⁴ Jfr Håkan Rydving, *The end of drum-time: Religious change among the Lule Saami, 1670s–1740s*, 3. utg. (Uppsala [1993] 2004).

av prosten i Tromsø, Henning Junghans. Hierild hadde fra 1738 vært misjonær i Lyngen, Karlsøy og Ullsfjord og kom som prest til Kjelvik i 1742. Hierild synes tidlig å ha blitt oppmerksom på den unge Anders og sørget for å gi ham boklig lærdom. Da Hierild skulle vende tilbake til Danmark i 1749 for å bli sogneprest til Ribe stift, ville han ta Anders med. Selv om foreldrene klart sympatiserte med samemisjonen,⁵ ønsket de ikke å sende Anders bort. Han forble derfor i Porsanger der han samarbeidet med misjonæren Hans Hagerup Krogh (1723–1785).⁶

I tiden rundt 1750 foregikk der et viktig arbeid for å fastlegge statsgrensene lengst nord. Misjonen hadde allerede fra starten av fått i oppdrag å informere de statlige myndigheter om grenseforholdene. En tidlig medarbeider til von Westen, Isaac Olsen, hadde på 1710-tallet hatt et nært samarbeid med amtmannen i Vadsø om å klarlegge grenseforholdene. Han sendte endog kartskisser over grensetraktene i Øst-Finnmark til København ettersom han var godt kjent der etter flere års arbeid som omgangsskolelærer for samene, et arbeid som hadde gitt ham unik innsikt i samiske forhold. Under sitt opphold i Vadsø i 1716 ble Olsen ansatt av von Westen som lærer i samisk for misjonskandidatene ved Seminaret i Trondhjem. Han fortsatte dermed ikke sitt arbeid med grensespørsmålene, men det gjorde derimot major Peter Schnitler (1690–1741). Han hadde tidligere erfaring fra grensebefaringer i området rundt Røros. Som arbeider for grensekommisjonen ble hans oppgave å undersøke grenseforholdene i nord. Han tok opp vitneforklaringer der kjentfolk forklarte hvor de mente nasjonsgrensen burde være.

Arbeidet med grensespørsmålet førte til at det i 1751 ble inngått en avtale mellom Norge og Sverige. I utkastet til avtalen foreslo man at prestene skulle ha rett til å følge samene når de passerte grensene på sine vandringer mellom vinter- og sommerbeitene. Embetsverket i København var skeptisk til denne bestemmelsen og hevdet at en slik ”prestevandring” ville favorisere svenskene som hadde samiske prester

⁵ Einar Richter Hanssen, *Porsanger bygdebok 1* (1986) s. 122.

⁶ Hans Hagerup Krogh var født i Kjelvik som sønn av stedets tidligere sogneprest, Jens Krogh (1685–1752). Etter misjonstjenesten ble Hans prest til Kautokeino/Karasjok (1755–1758), Ibestad (1758–1774) og Sand 1776–1784). Han var gift med en datter av misjonæren Simon Kildal (1701–1761).

i nord. Spørsmålet om ”prestevandringen” aktualiserte dermed spørsmålet om samenes kirkelige tilknytning til nasjonen og de danske myndighetene innså at samer på norsk side burde sikres prester slik at de ikke var nødt til å reise over nasjongrensen for å få kirkelig betjening.

Mens forhandlingene om grenseavtalen var i gang høsten 1750, fikk biskopen i Trondheim en henvendelse fra Misjonskollegiet i København med forespørsel om å opprette et seminar som kunne bidra til at i Norge kunne få samiske prester. Man ønsket seminaret lagt til Alta og Misjonskollegiet foreslo Knud Leem (1697–1774) som seminarets leder ettersom han var godt kjent med forholdene i Finnmark. Han hadde fra 1725 til 1728 vært misjonær i Porsanger og Laksefjord, og fra 1728 til 1734 sogneprest i Talvik/Alta i Vest-Finnmark. Som misjonær hadde han studert samisk. Etter tjenestetiden i Finnmark hadde Leem arbeidet med et samisk leksikon (ordbok) og var opptatt av arbeidet med det samiske skriftspråket.

Leem stilte seg positiv til å lede skolen, men var uenig i at seminaret burde legges så langt nord. Han hevdet at seminaret burde knyttes til en latinskole, og at det naturlige stedet da ville være Trondheim slik det hadde vært i Thomas von Westens tid. Misjonskollegiet fulgte Leems råd og den 10.3.1751 ble seminaret etablert. Det fikk en noe løsere tilknytning til katedralskolen enn hva det hadde hatt i Thomas von Westens tid. Etableringen av det nye seminaret, *Seminarium Lapponicum* var utvilsomt et ledd i myndighetenes ønske om å styrke samenes tilhørighet til den dansk/norske nasjonalstaten. Kongen selv bidro med kapital til opprettelsen, noe som kan tolkes som et uttrykk for at seminaret var tiltenkt nasjonal betydning. Fredrik Nannestad (1693–1774) var på denne tiden biskop i Trondhjem (1748–1758, deretter til Kristiania 1758–1774). Nannestad selv hadde forståelse for at samisk språk burde tas i bruk i samiske områder, så hos ham møtte ikke planene om et samisk seminar i Trondhjem noen motstand.

Ettersom det var nesten 20 år siden Leem selv hadde bodd i Finnmark og brukt samisk språk i dagligtale, ba han om en medhjelper som behersket både samisk og norsk. Dette gikk man med på og prost Johan Falch (1707–1758) i Talvik fikk i oppdrag å peke ut en egnet kandidat. Hans valg falt på den da 17 år gamle Anders Andersen. Han kom dessuten fra Leems tidligere misjonsdistrikt og kjente dermed

språket slik Leem hadde lært det. Slik ble den unge Anders ansatt som ”språkmester”, dvs. informant og assistent for Leem. Før han reiste sørover fikk han undervisning i prestegården hos Falch. Da Falch i 1752 flyttet fra Finnmark for å tiltre stillingen som sogneprest til Os ved Bergen, ble Anders med ham til Bergen og dro derfra etter et kortere opphold videre til Seminaret i Trondhjem.⁷

Samme år (1752) som Leem kom som *docens linguae lapponica* og professor til Trondhjem, ankom Anders Porsanger for å bistå ham i arbeidet. Her fikk han fortsette sin utdanning og den 4.12.1752 ble Anders innskrevet ved Katedralskolens 2. lektie og ble plassert i samme klasse som en sønn av Gerhard Schøning, Katedralskolens rektor. Schøning var fra Buksnes i Lofoten og var kjent som en fremragende historiker. Innpassingen av en samisk elev i skolen førte imidlertid til at en latent strid mellom rektor Schøning og biskop Nannestad brøt ut.

Ettersom hensikten med seminaret primært var å utdanne prester og skolelærere for samene og man ikke hadde økonomi til å danne egne samiske klasser, måtte samiske elever plasseres i ordinære klasser. Skolen var på denne tid et kirkelig anliggende og biskopen selv mente seg berettiget til å avgjøre i hvilke klassetrinn de samiske elevene skulle plasseres. Dette følte rektor Schøning som et inngrep i hans myndighetsområde. I kompetansestriden mellom rektor og biskop ville rektor Schøning markere sin myndighet. Han trakk dermed sin sønn ut av klassen, men måtte til slutt bøye seg for biskopens krav om hvor Anders skulle plasseres.⁸ Til saken bør det bemerkes at Schøning hadde utviklet sitt eget syn på samene og deres opphav i en avhandling fra 1751. Der hevdet han at samene hadde samme opphav som samojedene i Nord-Russland og at de hadde kommet til Norge ved begynnelsen av vår tidsregning og bosatt seg i ”Finnmarken” etter at nordmennene hadde forlatt området og bosatt seg ved kysten i ”Nordlandene” og videre sørover. Med sin teori om samenes opphav, kom Schøning dermed til å stå for den oppfatningen at samene var et senere innvandet folk enn

7 Daniel Thrap, *To Skisser* (Kristiania 1895) s. 5–9.

8 Biskopen tok seg åpenbart godt av den unge Anders og han fikk også ”forholdsvist rikelig med stipendier” slik at han senere kunne fortsette sine teologiske studier i København, se Helge Wåle, ”Anders Porsanger: Den første presten av samisk ått i Norge”, *Nordkalotten* 9:2 (1975) s. 2. Stipendiene kom sannsynligvis fra Misjonskollegiet.

Nordens øvrige folk. Schøning hevdet videre at samene som naturfolk sto på et lavere sivilisert (kulturelt) nivå enn nordmenn. Det var derfor viktig at samene raskest mulig ble brakt opp til et mer høyverdig nivå. Dette kunne best oppnås ved at de lærte å tale og skrive dansk slik at de kunne leve som andre nordmenn. Selv om Knud Leem i prinsippet kunne si seg enig med Schøning i innvandringsteorien, delte han ikke Schønings språksyn. Med sin bakgrunn som misjonær og prest, sto nok Leem nærmere det lutherske prinsippet om at ethvert språk har umistelig verdi og at det derfor var viktig for alle folkeslag, inkludert samene, å kunne høre evangeliet på sitt eget språk.⁹

Anders Porsanger var student i Trondhjem da Schøning publiserte sin avhandling og må utvilsomt ha blitt kjent med det syn på samene som der ble forfektet, men vi finner ikke noe spor i kildene at han har tatt stilling til diskusjonen. I hvilken grad han identifiserte seg med det samiske, er i det hele tatt høyst uvisst og det er mulig at dette var et spørsmål som ikke opptok ham. Antagelig var han mer opptatt av å bli integrert i det norske embetsmannsmiljø for derved å kunne skape en karriere for seg selv. Det lille vi vet om Anders fra hans studietid er kun at han gjorde det godt i sine studier ved Katedralskolen og at han dimitterte derfra våren 1758. Året etter tok han sin filosofiske eksamen med beste karakter. Etter Katedralskolen begynte han sine teologiske studier i København og tok eksamen 9.7.1761 med gode karakterer. Under sin tid i København fikk han bruk for sine samiskkunnskaper. I 1760 oversatte han Det nye testamentets tre Johannesbrev til samisk på Misjonskollegiets oppdrag sammen med misjonærkandidaten Mikael Baade¹⁰. Oversettelsen gikk tapt i brann i likhet med mange andre oversettelser som Misjonskollegiet fikk tilsendt fra kollegiets misjonærer.

Johan Ernst Gunnerus (1718–1783) var på denne tid blitt ny biskop i Trondhjem etter Fredrik Nannestad. Anders Porsanger ble av Gunnerus innstilt til enten Måsøy prestegjeld eller til misjonstjeneste i

⁹ Grankvist hevder at det var dette synet på samene og samisk språk som gjorde at professor Knud Leem selv aldri ble innvotert som medlem i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, se R. Grankvist, "Porsanger, Anders Andersen 1735–80, prest og språkforsker", i *Norsk biografisk leksikon* (Oslo 2003) s. 264–265.

¹⁰ Mikael Baade (1739–1799), misjonær til Porsanger 1765–1770, sogneprest til Kjelvik 1770–1778 og deretter sogneprest til Vikedal 1778–1799. Han oversatte også deler av Matteusevangeliets til samisk.

Varanger misjonariat. Den 11.9.1761 fikk Anders kallet til misjons-tjeneste i Varanger og ved juletider 1761 kom han til Trondheim på vei til Øst-Finnmark. Turen fra København hadde vært strabasiøs og reisen videre nordover ble utsatt. Mens han var i Trondhjem, fikk han i oppdrag å se gjennom samiske oversettelser av bibelske skrifter og noen salmeoversettelser. Han leverte flere kritiske bemerkninger til salmetekstene som var utarbeidet av Vadsøpresten Christian Weldingh (1728–1801). Under sin tid i Trondhjem ble Porsanger ordinert i domkirken den 16.4.1762. Biskop Gunnerus ønsket at Porsanger skulle forbli ytterligere en tid i Trondheim for å fungere som medhjelper for professor Leem. Det lot seg imidlertid ikke gjøre å finne lønnsmidler til en slik stilling og han måtte begi seg nordover. I september 1762 kom han til Varanger og bosatte seg i Nesseby. Kildene forteller lite om hans misjonsvirksomhet den første tiden, men han har åpenbart ansett opplæringen av samene som et viktig anliggende. I et brev til Misjonskollegiet februar 1764, meldte han ønsket om å kunne få tilgang til samisk ABC og katekisme.

Mens han var i Varanger, ble det i Trondhjem arbeidet for å skaffe midler for en stilling til ham i Trondheim. Dette ble til slutt ordnet ved at han den 16.3.1764 fikk utnevning som prest ved Trondhjems Hospital etter at den tidligere hospitalpresten, Hans Hammond, var blitt tilbudt en ny stilling. Samtidig skulle Porsanger fungere som adjunkt ved *Seminarium Lapponicum* og stå til rådighet for rektor Leem og for biskopen i saker som hadde å gjøre med det samiske. Hospitalet hadde tidligere hatt økonomiske forpliktelser overfor seminaret. Siden 1752 hadde hospitalprestene måtte binde seg til årlig å gi 200 riksdaler av sin lønn til Knut Leem og seminarets virksomhet. Hospitalets bidrag ble nå ordnet slik at Porsanger gikk inn i full stilling som hospitalprest samtidig som han ble lønnet av Misjonskollegiet som adjunkt for Knud Leem.

Anders giftet seg 12.11.1764 i Trondheim med Anna Catharina Hagerup, datter av en pakkhuskriver i Trondheim. Ekteparet fikk de første årene en vanskelig tid med trang økonomi. Hospitalpreststillingen¹¹ var dårlig lønnet og lønnsutbetalingene skjedde heller ikke

¹¹ Stillingen innebar å være prest for de innsatte byens ulike institusjoner (foruten

alltid punktlig. Til tider måtte han ta ekstraarbeid for at familien skulle ha noe å leve av. Heller ikke gikk samarbeidet med Leem særlig godt. Martinussen mener at det var en umulig oppgave for Porsanger å innfri forventningene fra Leem og biskopen om gjøre ferdig det samiske leksikonet samtidig som han skulle være hospitalprest på heltid. Muligens var han også nødt til å hjelpe Leem på mange måter ettersom hans helse forverret seg. Porsanger holdt en lav profil denne tiden.¹² Daniel Thrap sier at hans virke i begynnelsen var ”mere Skjult” og at det først var i 1770 at han ble kjent utenfor de kirkelige kretser i Trondhjem.¹³ At han kom til å bli mer kjent – og dermed mer kontroversiell – hang sannsynligvis sammen med det forhold at han av geheimeråd og leder av Misjonskollegiet, grev Johan Ludvig Holstein, ble kalt til København for å gi en faglig vurdering av hvorvidt man skulle bruke ungarsk ortografi i utarbeidelsen av Leems leksikon. For de ledende menn i Trondhjems kirkelige miljø, må det ha fortonet seg som en meningsløs forbigåelse at man tilkalte Leems *assistent* og ikke professoren selv for å avgi en uttalelse om ortografien i professorens egen bok!¹⁴

Bakgrunnen for at spørsmålet om samisk ortografi kom opp, var at to ungarske jesuittpatere, Hell og Sainovič, under et besøk i Øst-Finnmark sommeren 1769 oppdaget at samisk – i likhet med ungarsk – hadde finsk-ugriske språklige røtter. Da de kom til København på hjemturen, hevdet jesuittene at det ville være en fordel om ungarsk ortografi ble brukt til å skrive samisk. Porsanger fikk penger for reisen til København og kom dit for å utrede saken. Professor Leem var imot å bruke ulike alfabeter i dansk og samisk, men i juli 1770 leverte Porsanger likevel til Misjonskollegiet en betenkning der han i hovedsak sluttet seg til jesuittenes forslag. Leem fikk likevel til slutt støtte i Misjonskollegiet for sitt syn.

hospitalet også tukthuset, waisenhuset, fattighuset på Kalvskinnets, samt St. Jørgenshus for sinnssyke og spedalske).

12 Bente Martinussen, ”Anders Porsanger: Teolog og språkforsker fra 1700-tallets Finnmark”, *Nordlyd* 18 (1992) s. 19.

13 Thrap (1895) s. 6.

14 At så ble gjort, henger trolig sammen med at Misjonskollegiet hadde eneansvar for *misjonen*. Ettersom kirkens luthersk-ortodokse presteskap ikke uten videre sluttet opp om misjonstanken, ønsket man et klart administrativt skille mellom misjonsarbeidet og andre stats- og kirkeanliggender.

Denne språkstriden viser at Leem og Porsanger ikke var helt på linje i synet på samisk språk. Det at kallelsen til å uttale seg til myndighetene ble gitt til Porsanger og ikke til professor Leem, antyder også at der kan ha vært en viss kompetansestrid involvert i saken, samt at man i København trolig allerede hadde tenkt seg Porsanger som Leems etterfølger. Det virker likevel noe underlig at ikke professoren selv ble innkalt, men at det var hans assistent som fikk kallelsen – og tok imot den. Antagelig har Porsanger selv hatt klare ambisjoner på egne vegne og så på seg selv som den naturlige etterfølger til Leem som *docens linguae lapponica* i Trondhjem. Utvilsomt var han den som hadde størst *real*kompetanse i samisk språk, selv om Leem formelt var den best utdannede språkmannen. Antagelsen om at Porsanger hadde personlige ambisjoner bestyrkes av at han faktisk forsøkte å sikre seg suksessjon til Leems professorat og anbefalte til Misjonskollegiet at Seminarium Lapponicum burde flyttes til København med ham selv som leder. Forholdet mellom professor Leem og Anders Porsanger ble dermed stadig mer anspent og må ha virket inn på deres relasjon etter at Porsanger kom tilbake til Trondheim i 1764. Biskop Gunnerus synes å ha vært mer positiv overfor adjunkten enn professoren, og i 1769 skrev han til Misjonskollegiet og ba om at ”Hr. Porsanger faar Løn i det minste 200 Rd. af Cassen indtil Hr. Prof. Leems Afgang” – en formulering som nærmest må sees som en anbefaling om å utnevne Porsanger som Leems etterfølger og til stillingen som ny professor ved Seminaret etter Leem.

Mens Porsanger oppholdt seg i København, benyttet han seg av den oppmerksomhet han fikk der, og kongen ga ham løfte om suksessjon på stillingen som residerende kapellan ved Trondhjem domkirke når det ble ledig. Stillingen ble ledig i 1771 da Marcus F. Bang¹⁵ ble forfremmet fra sin kapellanstilling ved domkirken og utnevnt til sogneprest i Domkirken og samtidig stiftsprost. Porsanger sendte sin søknad om kapellanstillingen utenom vanlig tjenestevei og kongen ga – uten å

15 Bang skal ha gitt uttrykk forakt og avsky for samene. Han var heller ikke interessert i samemisjonen og var motstander av bruk av samisk. I ettertid er han blitt kjent for sin uttalelse om at Gud ikke hører bønner på samisk. Han sørget for at seminaret ble nedlagt ved kongelig resolusjon av 1774 der det heter: ”Seminarium lapponicum er opphevet, hvorimod det norske Sprog skal indføres blandt Lapperne, og de unge tilholdes at lære deres Kristendom paa Norsk.”

rådføre seg med biskopen – ordre til kanselliet om å ekspedere hans befaling. Kongens utnevning førte til stort oppstyr i Trondhjem. Hele menigheten ble ”skrækkelig oppmerksom”, skrev stiftsprost Bang til biskop Gunnerus 2.11.1771 ved å høre at de skulle få ”en Mand ved Porsangers Karakter til Præst”. Thrap sier at det på den tid nesten ikke ble talt om annet, og at stemningen overfor Porsanger var ubetinget negativ.¹⁶ Det kan synes som om Porsangers ambisjoner nå var blitt kjent i de høyere kirkelige kretser i Trondhjem, og at han derved hadde provosert mektige personer som mislikte at en mann fra allmuen skulle tilgodeses med en så viktige kirkelig stilling. Standsbevisstheten var utvilsomt høy blant Trondhjems elite i både kirke og samfunn, og denne innstillingen talte neppe til fordel for Porsangers sak.

Biskop Gunnerus var på denne tid i København og visste ikke om urolighetene i Trondhjem før han ble gjort oppmerksom på forholdene av stiftsprost Bang. Gunnerus sendte den 25.10.1771 inn en klage på saken der han hevdet at Porsanger var uskikket til et embete ved Domkirken og biskopen må ha lyttet til stiftsprosten. Biskopen skildrer fra nå av Porsanger som en person som rettelig tilhører allmuen: han er en egensindig og trossig mann fylt av ”ufordragelig Bondestolthed”. Porsanger ble også anklaget for oppsetsighet, grovt språk og uanstendig oppførsel. Det ble bemerket at han ofte tilbrakte nettene i simpelt selskap med brennevinsdrikk og kortspill. På sin reise til København hadde dessuten biskopen hørt om Porsangers opptreden ved skysstasjonene. Der hadde han forarget fornemme folk med sin ubehøvlede opptreden. Utvilsomt var det stiftsprost Bang som fikk biskop Gunnerus til å endre sitt syn på Porsanger, og i København lykkes han i å overtale kongen til ikke å skrive under på Porsangers kallsbrev. Dermed var det tydelig at ikke bare stiftsprosten, men også biskopen ikke ønsket Porsanger i en prestestilling i Domkirken.

Det er sannsynlig at biskop Gunnerus gjennom sitt nære samarbeid med rektor Gerhard Schøning etter hvert kom til å dele hans syn på samer og muligens også i synet på samisk språk. I tillegg til den prinsipielle motstanden mot samisk språk som Bang senere ble kjent for etter at han selv etterfulgte Gunnerus som biskop i Trondhjem, lå det

¹⁶ Thrap (1895) s. 7.

nok også en klar standsopfatning bak deres syn, noe som særlig kom til uttrykk gjennom motstanden mot særinntak av samiske elever. 1756 kom en forordning som fastslo at bare gutter som kunne lese og skrive latin, skulle tas inn som elever i latinskolene. Da var det ikke enkelt å ta inn "naturbarn" fra Finnmark. Trolig var stifterne av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab – Johan Gunnerus, Gerhard Schøning og Peter Friderich Suhm – av den oppfatningen at samene var å betrakte som et "naturfolk" som manglet den nødvendige "sivilisasjon" for å inneha høyere posisjoner i samfunnet. Som en konsekvens av dette synet, mente man at samene heller burde assimileres inn i den norske befolkningen uten å ta særskilte hensyn til dem. Det kunne nok godtas at Porsanger kunne blitt assimilert på denne måten, men det som var kjernen i den foreliggende saken, var at han fremsto som overambisøs og enda ikke var tilstrekkelig "kultivert" for en slik oppgave. Dessuten hadde trolig stiftsprost Bang andre planer for Leems Seminarium, og disse planene inkluderte ikke noe ønske om å videreføre Leems linje for samisk språkopplæring.

Biskopen ønsket dermed den dyktige, men ambisiøse finnmarkingen bort fra Trondhjem. Han var derimot åpen for at Porsanger kunne gjøre prestetjeneste blant sine egne i nord – langt borte fra kirkens maktsentrum og videre karrieremuligheter. Han ga derfor støtte til at Porsanger kunne få en prestestilling nordpå og sørget for at han fikk bytte stilling med sognepresten i Vadsø, den før omtalte Christian Weldingh.¹⁷ Byttet ble foretatt og Weldingh ble dermed ny hospitalprest i Trondhjem (og med bedre lønn enn hva Porsanger før hadde hatt). Utnevnelsen førte dermed til at Anders Porsanger ble avsatt fra sin stilling i Trondhjem den 3.1.1772 for så å bli utnevnt 22.5.1772 til den ledige stillingen som sogneprest i Vadsø. Som ny kapellan ved Domkirken valgte man

¹⁷ Den danskfødte Weldingh hadde vært misjonær til Varanger fra 1759 til 1761 og var deretter sogneprest til Måsøy 1761–1766 før han kom som sogneprest til Vadsø i 1767. Weldingh var den første som oversatte salmer til samisk. Til tross for at den ble sterkt kritisert av Porsanger, ble den utgitt i 1763 og på nytt av P.V. Deinboll i 1821. I 1766 lovet Weldingh å levere en oversettelse av hele Det nye testamente dersom han fikk suksessjon på Vadsø sognekall. Weldings hustru kom derfra og var datterdatter av tidligere sogneprest til Vadsø, Ludvig Paus. Etter bare ett års tid i Trondhjem, fikk han det innbringende sognekallet Inderøy, der han snart havnet i konflikter med menigheten som mente at han gjorde for lite og ønsket at han skulle holde en kapellan for egen regning.

Jonas Angell (1742–1828), en av Trondhjems rikmannssønner som tidligere hadde vært personlig kapellan hos stiftsprost Bang. I 1798 ble Angell ansatt som sogneprest. Angående Christian Weldingh, så skulle han i tillegg til å være hospitalprest også fungere som adjunkt for prof. Leem. Man har ikke klart å påvise at han noensinne utførte noe arbeid for seminaret.¹⁸

Avsettelsen av Porsanger vakte sterke reaksjoner hos ham selv. Han mente at det var en klar tilsidesettelse, noe han viste ved å brenne alle sine skriftlige samiske arbeider før han forlot byen.¹⁹ Porsanger undret seg selvsagt over hvordan han kunne bli avsatt fra sitt embete uten at noen formell anklage var blitt rettet mot ham. Avsettelsen var utvilsomt juridisk tvilsom. Biskopen hadde ikke engang snakket med Porsanger før han tok sin beslutning. Den fungerende biskop Bang ga Porsanger beskjed om at Kongens ordre om å fjerne Porsanger var sendt biskop Gunnerus med en tilføyelse ført i pennen av Struensee om at ”Porsanger maa ikke have noget Præsteembede”.²⁰ Det avgjørende var åpenbart at man i Trondhjem ikke under noen omstendighet ønsket Anders Porsanger ansatt i byen – og i hvert fall ikke ved domkirken.²¹ Den grunnleggende oppfatningen som lå bak anstrengelsene om å fjerne Porsanger, hadde sannsynligvis sammenheng med stands-tenkningen i datidens samfunn. En prest fra den lavere stand hadde ikke uten videre tilgang til de høyeste embeter. Porsanger var dessuten same og manglet derved ”den fornødne sivilisasjon” for et høytstående embete ifølge kirkeledelsen. At Jonas Angell kunne få en slik stilling,

¹⁸ Martinussen (1992) s. 21.

¹⁹ Ifølge Martinussen (1992) s. 25 oversatte Porsanger på 1750-tallet det meste av Det nye testamentet, salmene og 1. Mosebok til samisk. I tillegg laget han en forbedret grammatikk som han i forbitrelse over sin å bli sagt opp i Trondhjem, overleverte til ”Hr. Vulcanus”.

²⁰ Ifølge Thrap (1895) s. 8 sendte Porsanger den 14.3.1772 en klage til kongen på måten kirken hadde behandlet ham. Biskop Gunnerus svarte at han ikke hadde forlangt Porsangers avsettelse, kun at han mente Porsanger og Weldingh burde bytte embeter. Biskopen erkjente at Porsanger hadde gode kunnskaper og talenter, men fastholdt at hans moralske vandel ikke gjorde ham skikket til å bekle et embete ved Domkirken.

²¹ Isak Saba skrev den 15.6.1911 en artikkel i det samiskspråklige kristelige bladet *Nuortanaste* om Anders Porsanger basert på fortellingene som fortsatt levde i Varanger om den første samiske presten. Her hevder Saba at holdningene i Trondhjems kirkelige ledelse var slik at man kunne tåle samer som tjenere, men ikke som ledere, se Isak Saba, ”Anders Porsanger: Vuostas Sabmelaš bappan Dača rikast”, *Sagai Muittalegje* 15. juni 1911 (1911).

var derimot på sin plass. Han kom tross alt fra en av Trondhjems mest velstående familier og hadde derved den sosiale anseelse som var mer passende for en som skulle være prest ved Domkirken.

Det virker som om synet på det samiske og da særlig synet på samisk språk, endret seg i betydelig grad i løpet Gunnerus' tid som biskop. Da stiftsprost Bang overtok som biskop etter Gunnerus, ble disse endrede holdningene enda tydeligere. Bang hadde liten eller ingen interesse for samemisjonen og sørget for at *Seminarium Lapponicum*, etter Knud Leems død i 1774, ble nedlagt for godt samme år.²² Biskop Bang var imot at samene skulle få opplæring i eget språk. Dansk var det språket alle norske borgere skulle lære og samene burde raskest mulig oppgi sin samiskhet og bli norsk både språklig og kulturelt. Bang brukte endog Anders Porsanger som "bevis" på hvor hensiktsløs samiskopplæringen var. Han hevdet at Porsanger brukte dansk i sine prekener i Vadsø og at han måtte bruke tolk for å gjøre seg forstått for menigheten.²³ Denne påstanden medfører neppe riktighet. Minnet om Anders Porsanger var enda levende i Nesseby da den samiske læreren, politikeren og folkelivsgranskeren Isak Saba snakket med folk der på begynnelsen av 1900-tallet.²⁴ I Nesseby kunne man fortsatt fortelle at Anders hadde brukt Porsanger-dialekt når han forkynte – i hvert fall når han talte til samer. Man framhevet at Porsanger var kjent som en som snakket lenge, men at han talte klart og tydelig slik at folk forsto ham. Man fortalte også at han ofte var sammen med andre samer og sov blant dem i deres boliger. Saba nevner at folk husket hvordan Anders ved en anledning ytret seg kritisk om en av de norske misjonærene som var kjent for å være litt for glad i alkohol. Samene ga misjonæren tilnavnet "Jukkesen" ("Drikkesen"). Andre negative kallenavn ble også brukt.

22 Martinussen (1992) s. 24 påpeker som grunn for Bangs fiendtlige innstilling overfor Porsanger at han allerede før han ble biskop, hadde planer om å legge ned *Seminarium Lapponicum*, og det ville derfor være formålstjenlig å fjerne den eneste kvalifiserte kandidaten for en rektorstilling ved seminaret.

23 Bang var av den oppfatning at Porsanger var så ung da han reiste fra Finnmark at han ikke kunne skikkelig samisk, Martinussen (1992) s.25. Bang innrømmet riktignok til Kollegiet i København at Porsanger er den eneste som nok kan samisk, men hevder samtidig at det samiske oversettelsesarbeidet var for stort for én mann. Derfor frarådde han videre arbeid med samiske bibeloversettelser og mente at samene burde inkorporeres i den norske nasjon i stedet for at man skulle fortsette med å "excolere [dyrke] dette Sprog".

24 Saba (1911).

Han ble omtalt som ”seihode” og ved en anledning da han skulle preke i Nesseby, sa Porsanger til sine følgesvenner: ”Hei, vuolgop me, ravke, mige ‘Jukkaš saideoaivve’ sarne gullat” (’Hei, vi går for å høre lille ”seihode-drikkeren” preke’).

Anders Porsanger brukte etter all sannsynlighet samisk når han prekte til samer, men norsk når der var nordmenn til stede. Han fikk for øvrig rosende omtale av den norske misjonæren Gerhard Sandberg (1747–1805) i Varanger (1767–1776) – trolig den misjonæren Porsanger hadde siktet til med uttrykket ”seihode-drikkeren”! Sandberg ga Porsanger godt skussmål og mente at han var både en lærd og dyktig prest i omgang med samer så vel som nordmenn. Han mente at Porsanger utførte sitt embete vel selv om han til tider kunne feile både i tenke- og levemåte, men Sandberg vurderte likevel ikke dette ”for nogen stor Feil”.²⁵ Sandberg mente også at Porsangers avstamning ikke la noen hindringer i veien for hans prestelige gjerning og hevder endog at det var i denne delen av sitt liv, dvs. som prest i Vadsø, at han ytet sitt aller beste.²⁶

Etter at seminaret i Trondhjem var nedlagt, skulle dets inntekter brukes til å oversette flere deler av Bibelen til samisk og til å fullføre arbeidet med Leems leksikon. Lærerseminariet i Trondenes ble opprettet i 1826 med midler fra *Seminarium Lapponicum*, og her ble det sikret plass for samer fra Finnmark.

Seminaret fikk dermed en sørgelig slutt og ikke mindre sørgelig ble Anders Porsangers eget liv avsluttet. Høsten 1780 reiste han med kona og deres tre barn til København der han ville søke et nytt og bedre embete. Kanskje var det et uttrykk for at Porsanger tross all motgang enda hadde ambisjoner og ikke ville bli glemt i et fjerntliggende kall nordpå. Men heller ikke denne gangen skulle han få oppfylt sine forhåpninger. På vei sørover forliste båten utenfor Risør og hele prestefamilien omkom. Da det havarerte skipet drev i land, fant man familien druknet i kahytten. Den første norske prest av samisk ætt og Norges første same med universitetsutdanning ble bare 45 år gammel.

Hvordan kan vi forstå Anders Porsangers skjebne som den første

²⁵ Richter Hanssen (1986) s. 126.

²⁶ Wåle (1975) s. 2.

samiske presten i Den norske kirke? Hvilken rolle spilte hans samiske identitet? Jeg vil hevde at det ikke så mye var hans samiskhet som var kjernen i de problemene han møtte, men et sammenfall av flere faktorer. Porsanger var trolig var en mann med høye ambisjoner, og det var antagelig først og fremst disse ambisjonene som gikk på tvers av datidens syn på hva en mann av allmuen burde forvente å kunne oppnå. Standsbevisstheten hos kirkeledelsen tillot simpelthen ikke en mann fra små kår å nå ”for høyt” i samfunnet. At Porsanger i tillegg var av samisk ætt, *forsterket* dermed de problemer som var knyttet til standsbevisstheten. Det etniske var ikke i utgangspunktet kjernen i problemet for Anders Porsanger som prest. Hans etnisitet tjente likevel som en forsterkende faktor i kirkeledelsens arbeid for å holde ham på trygg avstand fra maktposisjoner innen datidens kirke.

Kirken og samene på 1800-tallet²⁷

Anders Porsanger ble som samisk prest lenge en ensom svale i det norske kirkelandskapet. Ingen ny samisk prest synes å ha blitt rekruttert til kirkelig tjeneste i løpet av 1800-tallet. Thomas von Westens misjonsarbeid var også over og ble i økende grad erstattet av et *fornorskningsarbeid* som innebar at samer skulle assimileres inn i det norske samfunnet.

Perioden fra 1850 og frem til slutten av 2.verdenskrig var preget av nasjonale strømninger som inkluderte klare sosialdarwinistiske synspunkter. Gjennom en essensialistisk kulturtenkning ble samene fremstilt som mindreverdige, noe som kom til å prege nordmenns syn på samer. Sentralt for myndighetene var språkspørsmålet, noe som gjorde at skolen ble viktig. Man mente at mangelen på norskkunnskaper forhindret den unge generasjon samer fra å bli integrert i nasjonal-kulturen. I økende grad fremholdt myndighetene at skolens viktigste oppgave var å lære samene å forstå og bruke norsk. Stortinget opprettet derfor i 1851 det såkalte *Finnfondet* for å fremme norskundervisningen i områder med blandet befolkning. Mot slutten av 1800-tallet kom

²⁷ Under arbeidet med denne del av artikkelen kom jeg i skade for å inkludere et utkast skrevet av Tore Johnsen til Strategiplan for samisk kirkeliv på en slik måte at hans og mine tekster ble blandet sammen. Dette skyldes uoppmerksomhet fra min side og er noe jeg sterkt beklager. Jeg har derfor her skrevet om artikkelens siste del.

instrukser til skolens lærere som understreket at samiske barn skulle undervises slik at de lærte å tale, lese og skrive norsk.

Nasjonalismen var under hele 1800-tallet en drivkraft i norsk samfunnsutvikling der et grunnleggende premiss var tanken om at *hele* folket skulle bruke samme språk og være forent i én og samme kultur. Lærere, prester og andre øvrighetspersoner var som representanter for det norske samfunnet overbeviste om at dette ville være til beste for samene. Over tid ble slike holdninger internalisert av mange samer og førte til at man i økende grad tok avstand fra egen kultur og tradisjon. Mange foreldre sluttet å lære sin barn samisk språk og alt man oppfattet som samisk ble gjemt bort.

Noen tvilende røster var der likevel, og blant dem finner en en del prester i Finnmark. Ettersom skole og kirke på denne tid var nært forbundet, sto skolens kristendomsfag sentralt, og i et slikt fag fastholdt kirken betydningen av å bruke samisk språk. Kirken maktet likevel ikke å endre myndighetenes holdning til det samiske og som institusjon klarte ikke kirken å demme opp for statens fornorskningsspolitikk.

Blant de i kirken som klarest talte samenes sak, finner vi to prester, Peter Vogelius Deinboll (1783–1874) og Nils Vibe Stockfleth (1787–1866). Deinboll var prest i Vadsø (1815–1824) og var tidvis Finnmarks representant på Stortinget der han særlig engasjerte seg i arbeidet for skolen. Han fikk blant annet gjennomført et stortingsvedtak om opprettelsen av et lærerseminar på Trondenes ved Harstad som skulle ha et særskilt ansvar for utdanning av samiskkyndige lærere for samiske skolekretser.

Den andre presten, Nils Vibe Stockfleth, tok teologisk utdanning og fikk sin første ansettelse i Øst-Finnmark som Deinbolls etterfølger. Etter tre år søkte han en prestestilling i et mindre kall slik at han kunne konsentrere seg om sine studier av samisk språk. Hans interesse for det samiske gjorde at han etter 14 år som prest i Finnmark søkte avskjed fra prestetjenesten for å kunne vie seg helt til studier av samisk. Hans arbeid ble knyttet til universitetet i Kristiania der han underviste, forsket og arbeidet med bibeloversettelser. Her fikk han blant annet Jens A. Friis (1821–1896) som elev. Også han gjorde en betydelig innsats i arbeidet med samisk språk og skrev i tillegg en avhandling om samisk religion i 1871. Stockfleth ble i 1853 bevilget avskjed med solid pensjon

på betingelse av at han fortsatte arbeidet med bibeloversettelser. Samtidig tok Friis over Stockfleths arbeid ved universitetet og underviste i samisk til prester som ble ansatt i samiske områder.

Disse pionérer i studiet av samisk språk var sterkt påvirket av liberale strømninger i synet på samfunnets minoriteter. Det gjaldt også skolemannen Just Qvigstad (1853–1957). Fra 1883 var han bestyrer ved lærerseminariet i Tromsø som i 1848 var blitt flyttet dit fra Trondenes. Qvigstads arbeider faller inn under kategorien ”lappologi” som kjennetegnes av en sterk interesse for det samiske ut fra tanken om at det var viktig å ta vare på samisk tradisjon fordi alt samisk snart ville bli borte. Hele 1800-tallet er i det hele tatt preget at det var enkelte *nordmenn* som interesserte seg for det samiske og kjempet for samenes rett til å bruke eget språk og vedlikeholde egen kultur – i hvert fall så lenge der var samer som enda ikke var blitt assimilert inn i det norske samfunnet. Ofte måtte prester og andre som interesserte seg for samiske forhold arbeide på tvers av myndighetenes interesser. Dette gjorde at biskopen i Tromsø, Johannes N. Skaar (1828–1904), i 1888 tok initiativ til å etablere *Finnemisjonen*. Bakgrunnen skal ha vært at han under en visitasreise i Tana fikk en anmodning fra to unge samer om å bidra til at samer kunne få kristendomsopplæring på sitt morsmål. De sa til biskopen at samisk er vårt ”hjertespråk”, og hvis de skulle forstå de åndelige sannheter måtte de høre dem på dette språket. Da biskopen forhørte seg i departementet, var svaret derfra negativt. Han sendte dermed ut et opprop til det norske kristenfolk. Den positive responsen var stor og førte til opprettelsen av Finnemisjonen der også samiske predikanter ble ansatt. Foruten forkynnelsesvirksomhet, var diakonalt arbeid prioriterte oppgaver (barnehjem, aldershjem, skoler). På grunn av sin innsats fikk biskop Skaar ærestittelen ”Samenes biskop” (*Sámi bisma*).²⁸ I 1895 bidro Finnemisjonen til at hele Bibelen for første gang ble trykket og utgitt på nordsamisk.

Statens fornorskningsspolitikk slo for alvor gjennom mot slutten av 1800-tallet, noe som kom til å berøre Den norske kirkes arbeid i samiske områder. Tidligere generalsekretær i Samisk kirkeråd, Tore

²⁸ Jfr Lauritz Bang-Hansen, *Johannes Nilsson Skaar: Bondegutten fra Hardanger som ble ”Sami bisma”, Samenes biskop* (Trondheim 1967).

Johnsen, har i sitt bidrag til arbeidet med strategiplan for samisk kirkeliv, pekt på at samiske språkkunnskaper til en viss grad ble verdsatt og gjort gjeldende fra 1848 som obligatoriske for prester.²⁹ Svært mange prestegjeld fra Nord-Trøndelag og nordover var opprinnelig omfattet av bestemmelsen, men allerede i 1859 falt store deler av det samiske språkområdet ut. Selv om man dermed kan si at kirken i indre Finnmark ble et sted der samisk språk ble verdsatt, gjaldt dette ikke utenfor det samiske kjerneområdet. Her skulle fornorskninglinjen følges – og bidro derved til en usynliggjøring av storparten av de samiske språksamfunn.

Datidens nære forhold mellom kirke og skole der sognepresten ofte var selvskrevet formann i skolestyret, bidro til at statens fornorskningpolitikk preget begge institusjoner, og i samisk skolehistorie finner vi mange eksempler på hvordan flere av kirkens prester mer eller mindre aktivt bidro til å fremme statens interesser i fornorskingsarbeidet.³⁰ Kirkens medløpperrolle er i og for seg ikke underlig. Prestene var tross alt statlige embetsmenn og forvaltet statens religionsvesen – også når deres oppgaver førte dem inn på skolens arbeidsområder.

Likevel var kirken én av de få områder i det norske samfunnet der samisk språk kunne brukes i offentlig sammenheng, selv om dette kun gjaldt i et svært begrenset omfang. Kirkens syn hang selvsagt sammen med det reformatoriske prinsipp om at ethvert folks morsmål er viktig for religionsformidlingen, et prinsipp som for kirken var overordnet statens interesser. Kirken forble dermed en viktig arena for samisk språk gjennom hele fornorskningstiden, men betydningen av denne arena ble begrenset av at kirkeledelsen ikke prioriterte det samiske og anså det kun som et regionalt anliggende.

Kirkens nedtoning av det samiske var trolig en viktig grunn til at kirken på 1800-tallet ikke maktet å rekruttere samer til prestedtjene-

²⁹ Samisk kirkeråd, *Forslag til Strategiplan for samisk kirkeliv m/ Plan for samisk trosopplæring* (Oslo 2011) s. 40.

³⁰ Se f.eks. diverse dokumentasjonsmateriale i Svein Lund, *Samisk skolehistorie 4* (Karasjok 2010), samt historiske analyser av kirkens rolle i fornorskingsarbeidet ved bl.a. Knut Einar Eriksen & Einar Niemi, "Kirka og minoritetspolitikken i nord: Lojalitet overfor Gud eller Keiser?", *Heimen* 14 (1982) s. 17–21, og Rolf-Inge Larsen, *Religion og fiendebilder: Læstadianismen, statskirken og kvenene 1870–1940*, Ph.D.-avhandling, Universitetet i Tromsø (Tromsø 2012).

ste, samt at mange samer søkte andre steder for sin religionsutøvelse. Læstadianismens raske fremvekst mellom 1850 og 1900 skyldes i stor grad at samer (og kvener) i de læstadianske trosfellesskapene fant helt andre vilkår for sin trosutøvelse enn det man gjorde i Den norske kirke. Vekkelsen ble mange steder i det nordlige Norge spredt av reindriftssamer under sine flyttinger over grensen. Når de holdte sine bønnemøter og fortalte om sin nyvunne religiøse tro, brukte de selvsagt sitt eget språk. Fornorskningsspresset nådde dermed i liten grad inn i de læstadianske miljøene. Der kunne predikantene tale på både samisk, finsk eller norsk – avhengig av hvilket språk man hadde bruk for på det enkelte sted, og gjennom sine omfattende kontakter med det læstadianske lederskapet både i svensk lappmark og i Finland fikk man bruk for både skriftlige og muntlige språkkunnskaper på områder som det norske storsamfunnet ikke så noe behov for.

Den læstadianske bevegelsen ble dermed et åndelig hjem for svært mange samer der en kunne kjenne seg trygg på at ens eget språk var like verdifullt som andre språk, og at de kulturelle kodene en var vant med, fortsatt ble verdsatt og praktisert. Selv om man i stor grad var kirkeløje og møtte fram til gudstjenester, sakramentsforvaltning og livsriter, søkte læstadianerne å holde kirken på trygg avstand ved at man selv forvaltet den religiøse forkynnelsen i egne forsamlingsmøter og bønnehus. Holdningen til kirkens prester var preget av skepsis og mang en prest er blitt ”prøvet” av forsamlingens eldste for å vurdere prestens egen tro i forhold til læstadianernes trosideal. Mange av kirkens prester selv ble etter hvert sterkt kritiske til læstadianismen, ikke minst på grunn av de forstyrrelser som ofte fant sted i forbindelse med gudstjenestenes nattverdsfeiring. Slike uroligheter utspilte seg mange steder særlig på 1870- og 1880-tallet og førte noen ganger til at lensmannen gripe inn når presten selv ikke maktet å opprettholde ro og orden. I Ofoten tiltok slike urolighetene etter hvert som nordmenn kom med i vekkelsen. Problemene avtok først etter at biskopen i Tromsø gikk med på særskilt altergang for menighetens læstadianere.

Problemene mellom kirken og læstadianerne på slutten av 1800-tallet førte til at kirken tidvis motarbeidet læstadianismen. Innad i det læstadianske miljøet kunne slik motstand tolkes som et uttrykk for storsamfunnets vantro og at det var de læstadianske forsamlingene

selv som var de ”ekte” troende og forvaltet den virkelige sannheten. Kirken ble dermed betraktet som en del av ”verden” mens *sannheten* ble representert av det hjemlige miljøet der samene selv fra begynnelsen hadde vært de ”troens apostler” som bar troens ord over fjellene fra Lappmarken og frem til folket ved norskekysten.

Mange steder kunne læstadianske forsamlinger fungere som en slags *samisk folkekirke*. Selv om læstadianismen i dag ikke lenger står så sterkt som tidligere i nordnorske bygdesamfunn, representerer læstadianismen fortsatt en viktig kraft og identitetsfaktor for store deler av samisk kirkeliv. For samer lenger sør fikk ikke læstadianismen større betydning. På Helgeland i den sørlige del av Nordland ga heller frikirkelig arbeid visse impulser til det samiske miljøet. I det store og hele forble imidlertid sørsamene mest knyttet til Den norske kirkes forkynnende og diakonale arbeid.

Kirken og samene på 1900-tallet

Den siste del av 1800-tallet var misjonsforeningenes tid i Norge og der var flere grupper enn Skaars Finnemisjon som var interessert i å arbeide blant samene. Etter hvert samlet de ulike gruppene seg og i 1925 ble de organisert i *Norsk Finnemisjon* med hovedkontor i Trondhjem. I 1966 ble navnet endret til *Norges Samemisjon*.

Misjonstenkningen var i stor grad et *norsk* fenomen der man ønsket å *hjelp*e samene åndelig og sosialt. Rundt 1900 begynte samer selv å organisere seg for å fremme sine interesser og for å kunne motstå presset fra myndighetenes fornorskning. Odd-Mathis Hætta periodiserer den første perioden fram til 1948. I denne tiden forsøkte man å etablere en landsdekkende samisk organisasjon. Det var ikke enkelt, dels fordi man manglet erfaringer og dels fordi man opplevde å bli motarbeidet av myndighetene. Likevel ble det dannet lokale sameforeninger. Den første var i Finnmark i 1911 hvor også finske samer kunne bli medlemmer. På denne tiden hadde samene også fått sin første representant på Stortinget. Det var Isak Mikal Persen, bedre kjent som Isak Saba. Han ble valgt første gang i 1906 og deretter gjenvalgt i 1909.³¹

³¹ Odd-Mathis Hætta, *Samene: Historie, kultur, samfunn* (Oslo 1994) s. 150.

Det første landsdekkende møtet for samer ble holdt i Trondhjem i 1917 der Metodistkirken stilte sine lokaler til disposisjon for møtet.³² Landbruksdepartementet ga støtte til møtet og sendte reindriftsinspektøren og alle lappefogdene som sine representanter. Landsmøtet ble dermed for mange samer ikke et genuint uttrykk for ”den samiske nasjon” slik man hadde håpet. Et nytt landsmøte ble holdt i Tana to år senere. Hovedtemaet var skolens bruk av samisk i undervisningen, men man fremsatte også krav om større respekt for tradisjonell samisk næringsdrift og for tiltak som kunne styrke slik næring. Mellomkrigsårene ble en vanskelig periode for samisk organisasjonsliv og først etter krigen ble det holdt et nytt landsmøte i Trondheim. Møtet ga støtet til etableringen av en egen yrkesorganisasjon for reindriftssamer, Norges Reindriftssamers Landsforening/Landsforbund (NRL). Forbundet ble en viktig drivkraft i det videre arbeidet for samiske interesser.

Etableringen av NRL i 1948 innledet en ny fase i samisk organisasjonsarbeid.³³ Forbundet vokste frem til å bli en viktig faktor i samisk kulturliv og næringsutvikling, og bidro til at synet på det samiske gradvis endret seg. Etter at Norske Samers Riksforbund ble stiftet i 1968, utviklet det videre organisasjonsarbeidet seg i et tett samarbeid mellom de to store organisasjonene. Forholdet til myndighetene var ofte problematisk, og mange samer mente at staten i liten grad tok dem seriøst. Perioden fra 1978 til 1987 ble konfliktfylte år i den videre utviklingen, noe som ikke minst skyldes statens ønske om kraftutbygging i Finnmark med tilhørende oppdemming av Alta-elva, ødeleggelse av reinbeiteområder og en rasing av et samisk lokalsamfunn (Maze). På grunn av konfliktene oppsto der nye allianser mellom samiske og norske interesser og man innså etter hvert behovet for en ny politisk linje. Resultatet ble at myndighetene tok opp forhandlinger med de samiske organisasjoner om retten til land og vann, samt et eget folkevalgt organ for samene, noe som førte til etableringen av Sametinget i 1987. Samene fikk nå en grunnlovsfestet status som etnisk nasjonal minoritet. Norge sluttet seg deretter til ILO-konvensjonen om anerkjennelse av urbefolkninger og de forpliktelser dette medførte.

³² Peder Borgen, *Samenes første landsmøte 6.–9. februar 191: Grunnlaget for samefolkets dag 6. februar: Historisk oversikt, dokumentasjon, kommentar* (Trondheim 1997).

³³ Hætta (1994) s. 155.

Det samiske organisasjonsarbeidet representerer en linje der kirken i stor grad var usynlig. Innen kirken var fortsatt spørsmålet om det samiske noe som angikk de spesielt interesserte. Om man hadde et avvikende syn i forhold til myndighetenes fornorskningsslinje, så var det ikke noe som uten videre tjente ens status og posisjon. Da ny biskop skulle velges til det nordligste bispedømmet i 1918, var ønsket fra kirkens prester å få Jens Otterbech (1868–1921) som biskop. Han kjente forholdene i nord, behersket samisk språk og hadde flere års presteerfaring fra Kistrand menighet (1894–1902). Han var imidlertid også kjent som en ivrig talsmann for samiske rettigheter og en sterk kritiker av statens fornorskningsspolitikk. Etter en heftig debatt i regjeringen om Otterbechs kandidatur, valgte man til slutt en annen kandidat (Johan Støren). Trolig var det Otterbechs syn på fornorskningsspørsmålet som ble utslagsgivende for at han ikke ble valgt til biskop.³⁴

Myndighetene sto ikke alene i synet på det samiske, og selv i mange samiske miljøer overtok man de norske negative holdningene og ønsket ikke å fremstå som same, heller ikke i kirkelig sammenheng. Etter den samiske presten Anders Porsangers død, kom det ingen samer inn i prestedjenesten før godt ut på 1900-tallet. At det skulle ta så lang tid, skyldes utvilsomt fornorskningsslinjen som ble etablert på slutten av 1700-tallet og som i særlig grad preget Trondheims-biskopene Marcus Bang og Johan Chr. Schönheyder. Det var derfor ikke underlig at det skulle gå mer enn 100 år før en igjen finner en same blant kirkens prester.

Porsangers første etterfølgere var tre prester, Henry Slotten (1902–1953), Niels Rødberg (1905–1997) og Osvald Elvenes (1910–1978). Felles for dem var at de var tause om sin samiske bakgrunn. Alle betjente de menigheter som hadde et betydelig innslag av samer og rykter gikk om at presten forsto samisk, men ingen våget å spørre. Først etter ”den samiske vendingen” i nyere tid, har prester med samisk bakgrunn stått fram med samisk identitet. Denne ”vendingen” skyldes trolig i all hovedsak den samfunnsmessige utvikling som fulgte i kjølvannet av Alta-saken. Saken om Alta-vassdraget på slutten av 1970-tallet

³⁴ Jfr Egil Lien Thorvaldsen, ”Om hvorfor man ikke blir biskop: Jens Otterbech og bispeutnevningen i Tromsø stift i 1918”, *Heimen* 27:4 (1990) s. 242–251.

medførte at fokuset for samfunnsdebatten for alvor ble satt på samiske rettigheter. Spørsmålet engasjerte mange nordmenn og støtte ble gitt fra mange hold til protestmarkeringer.

Også kirken kom på banen. Med bakgrunn i den kirkelige reorganiseringen midt på 1980-tallet, vedtok kirken å utrede alternative arbeidsformer for samenes plass innen Den norske kirke. Kirkemøtets behandling av saken i 1990 kan karakteriseres som et tidsskille i kirkens holdning til det samiske.³⁵ Det nye var at samisk kirkeliv ikke lenger ble betraktet bare som et regionalt anliggende knyttet til språk. Spørsmålet om samisk kirkeliv angikk kirken som sådan og måtte besvares ut fra prinsipper om likeverd og rettferdighet. Dette innebar ifølge Johnsen at en ny prinsipiell tenkning ble lagt til grunn for kirkens arbeid og allerede to år senere ble *Samisk kirkeråd* opprettet.

Samisk kirkeråd har siden starten utviklet seg til å bli et effektivt redskap for å komme videre i spørsmålet om samisk kirkeliv og i 1997 vedtok det nasjonale Kirkemøtet en uttalelse som erkjente at kirken hadde latt seg bruke av myndighetene i en fornorskningspolitikk som sto for en klar nedvurdering av samisk kultur. I merknadene fra kirkemøtet, pekte man på at kirken ikke i tilstrekkelig grad har vært til stede hos dem som har opplevd at egen stolthet og verdighet ble forsøkt frarøvet dem. Kirkemøtet erkjente i sin uttalelse at ”myndighetenes fornorskningspolitikk og Den norske kirkes rolle i denne sammenheng har medført overgrep mot det samiske folk. Kirkemøtet vil bidra til at uretten ikke skal fortsette”.³⁶

Kirkemøtets vedtak har blitt fulgt opp på mange måter. Til dels har man latt seg inspirere av erfaringer fra forsoningsarbeidet i Sør-Afrika etter apartheidregimets fall.³⁷ Lærdommen derfra gjorde at kirken innså at forsoningsarbeid forutsetter en klar vilje til å gjøre opp for tidligere tiders urett. Med rettferdighet siktet man dels til behovet for å innfri de rettighetene samene har i henhold til internasjonale lover og

³⁵ Samisk kirkeråd (2011) s. 41.

³⁶ Kirkemøtets sak KM 13/97 ”Urfolk i den verdensvide kirke med utgangspunkt i samisk kirkeliv”, <<http://www.kirken.no/?event=downloadFile&FileID=349381>>, 4/5 2014.

³⁷ Jfr Tore Johnsen & Line M. Skum (red.), *Erkjenne fortid – forme framtid: Innspill til kirkelig forsoningsarbeid i Sapmi* (Stamsund 2013).

konvensjoner, og til å arbeide for økt kunnskap om og forståelse for den smerte mange samer fortsatt bærer på som følge av fornorskningen. Samisk kirkeråd har i særlig grad pekt på at den urett som er begått overfor den samiske befolkningen må gjøres opp for ved at kirken prioriterer arbeidet for å utvikle samisk kirkeliv slik at det får utfolde seg i tråd med samisk egenart og i henhold til egne definerte behov. I dette arbeidet har Samisk kirkeråd et særlig ansvar, men også kirken som helhet har et ansvar for å synliggjøre at arbeidet finner sted.

Kilder og bearbeidinger

- Bang-Hansen, Lauritz. *Johannes Nilsson Skaar: Bondegutten fra Hardanger som ble "Sami bisma", Samenes biskop* (Trondheim 1967).
- Borgen, Peder. *Samenes første landsmøte 6.–9. februar 191: Grunnlaget for samefolkets dag 6. februar: Historisk oversikt, dokumentasjon, kommentar* (Trondheim 1997).
- Eriksen, Knut Einar & Einar Niemi. "Kirka og minoritetspolitikken i nord: Lojalitet overfor Gud eller Keiser?", *Heimen* 14 (1982) s. 17–21.
- Grankvist, R. "Porsanger, Anders Andersen 1735–80, prest og språkforsker", i *Norsk biografisk leksikon* (Oslo 2003) s. 264–265.
- Hætta, Odd-Mathis. *Samene: Historie, kultur, samfunn* (Oslo 1994).
- Johnsen, Tore & Line M. Skum (red.). *Erkjenne fortid – forme framtid: Innspill til kirkelig forsoningsarbeid i Sapmi* (Stamsund 2013).
- Larsen, Rolf-Inge. *Religion og fiendebilder: Læstadianismen, statskirken og kvenene 1870–1940*, Ph.D.-avhandling, Universitetet i Tromsø (Tromsø 2012).
- Lund, Svein. *Samisk skolehistorie* 4 (Karasjok 2010).
- Martinussen, Bente. "Anders Porsanger: Teolog og språkforsker fra 1700-tallets Finnmark", *Nordlyd* 18 (1992) s. 15–59.
- Richter Hanssen, Einar. *Porsanger bygdebok* 1 (1986) s. 121–126.
- Rydving, Håkan. *The end of drum-time: Religious change among the Lule Saami, 1670s–1740s*, 3. utg. (Uppsala [1993] 2004).
- Saba, Isak. "Anders Porsanger: Vuostas Sabmelaš bappan Dača rikast", i *Sagai Muittalægje* 15. juni 1911 (1911).
- Samisk kirkeråd. *Forslag til Strategiplan for samisk kirkeliv m/ Plan for samisk trosopp-læring* (Oslo 2011).
- Steen, Adolf. *Samenes kristning og Finnemisjonen til 1888* (Oslo 1954).
- Thorvaldsen, Egil Lien. "Om hvorfor man ikke blir biskop: Jens Otterbech og bispeutnevningen i Tromsø stift i 1918", *Heimen* 27:4 (1990) s. 242–251.
- Thrap, Daniel. *To Skisser* (Kristiania 1895) s. 5–9.
- Wåle, Helge. "Anders Porsanger: Den første presten av samisk ætt i Norge", *Nordkalotten* 9:2 (1975) s. 2.

Internettkilder

Kirkemøtets sak KM 13/97 ”Urfolk i den verdensvide kyrkje med utgangspunkt i samisk kirkeliv”, <<http://www.kirken.no/?event=downloadFile&FileID=349381>>, 4/5 2014.

Roald Kristiansen, født 1953; Cand.theol. i Oslo 1979; Ph.D. Emory University, USA 1987; seminarlektor ved Metodistkirkens teologiske seminar, Bergen 1980–1991; Ph.D.-studier i USA 1983–1985; associate researcher ved NCC Center for the Study of Japanese Religions i Kyoto, Japan, 1985–1986; førsteamanuensis ved Høgskolen i Finnmark 1991–1997. Nåværende stilling: førsteamanuensis ved Institutt for historie og religionsvitenskap, Universitetet i Tromsø fra 1997, med ansvar for emner i kirkehistorie, sirkumpolare religioner og Øst-Asias religioner. Kristiansen har bl.a. utgitt *Økoteologi* (1993), *Samisk religion og læstadianisme* (2005) og diverse artikler om teologiske, kirkehistoriske og religionshistoriske emner. roald.kristiansen@uit.no

Sammanfattningar på nordsamiska, lulesamiska och sydsamiska

Norgga girku ja sámivuohta

Manñil go Norga šattai iežas bispágoddi 1152, lei girkoheksen jođus nuorttas rittuid mielde Hålogalándas. Rittu lullelis ja Máladina nuortalis lei Finnmárku, sámii eanan, doppe lei girku oalle unnán váikkus. Sámit riddoguovlluin bohte girku eanemusat gávppašemi ja guolásteami bokte. Áigodagas 1300–1700 biedggus geahččaleamit jorgalit sámiiid dahkkojedje, muhto ulbmilaš bargu álggahuvvui Thomas von Westerna miššuvnnain easkká 1700-logu álgogeažis. Dát bargu lei maid čadnon eiseválddiid rahčamušaide sihkkarastit sámiiid našuvnnalaš gullevašvuođa. Miššuvdnabargu lei 50 jagis buori muddui bággen eret sámiiid boares jáhkus. Anders Porsanger šattai vuosttaš sámiiid báhppa Norggas. Vuosttildeapmi su vuostá ja lassánan beroštupmi servodagas sámiiid dáruiduhttimii dagahii ahte báhpa-oahput eai čadáhuvvon ovdal go buori muttus 1900-logus. Girku aidnu dáruiduhttimis lei 1800-logus guovttebealat ja sámiiid girkoale-

lin báidnui guhkes áiggi norgga gielas ja kultuvrras. Easka 1900-logu loahpageažis sámii lei fápmu áсахit iežas girkolaš orgánaid bidjan dihte iežaset báinnu girkui Norggas.

Översättning Miliana Baer

Vuona girkko ja sáme

Mañnel gá Vuodna sjattaj ietjas stiftan 1152, dagáduváj vijdesbi-rástiddje girkkotsieggim nuorttan merragatte miehtáj Hålogalándan. Merragáte lullelin Máláda nuorttalín lij Finnmarkko, sámij ednam, gánná girkko bájnem vidjurijda lij viehka unne. Sámij aktavuohta girkkujn lij oasestimen ja guollimin merrabájkijn. Ájnegasj gáhttjalime 1300–1700 ájgen dagáduvvin sámij jårggálit ristalasjuohtaj, valla ulmmelasj barggo esski álgadij árrat 1700-lågon Thomas von Westena misjåvnå gáktuj. Barggo lij aj tjanádum fábmudagáj ratjål-dagájda nannit sámij rijkalasj tjadnusav. Misjåvnnåbarggo lij bájkoj 50 jagen stuorrát nággim sámij dálusj jáhkku dagáv tjiehkusin. Anders Porsanger sjattaj vuostasj sáme hárrán Vuonan. Vuosstálasstem sunji ja lassánim berustibme sebrudagán sámij láttájduvvamij báhtusav vattij ettjin ienep hárrá áhpáduvå ávddål gá málggadin 1900-lågon. Girkko vuojnno láttájduvvamij 1800-lågon lij tjiehgugahtes ja sáme girkkoiellem guhkaájgev garrasit bájnedeuváj vuona gielas ja kultuvras. Esski 1900-lågo mañnegietjen li sáme juohkusa nahkam vuododit ietjasa girkkolasj orgánajt bájnatjit girkkov Vuonan.

Översättning Barbro Lundholm

Daaroen jih saemien gærhko

Gosse Nöörje jijtse bispedåpmoe jaepien 1152 sjádti, jijnjh gærhkoeh eelkin Hålogalaanten mearoegaedtiem noerhtese tseegkedh. Mearoegaedtiem luvlelen jih Malangen noerhtelen Finnmarkke, saemiej eatneme. Saemieh gærhkojne gaavnesjin gosse mearoegaedtiem dajvine ásesiestin jih göölin. Jaepine 1300–1700 voejhkelin saemide kristedh, jih 1700-jaepiej aalkoste dellie gosse Thomas von Westen báata edtja saemide kristedh daate barkoe eensilaakan eelki. Dam áajvaladtji barkose veadtasovvi gosse pradtji saemide dan nasjonaale ektievuakan tjöönghkedh. Daejnie 50 jaepiej guhkies barkojne saemide kristedh saemiej dovletje religiovnem jáartan nualan noerhkin.

Anders Porsanger dilte Nöörjen voestes saemien hearra. Dam vuastalin j̄ih gosse siebriedahkese aaj vihkeles saemide laadtajdehtedh idt̄ji aktem gænnah hearram ööhpehteht̄h aerebe gaske 1900-jaepide. 1800-jaepine ij gærhkoen åssjaldahkh laadtajdehtemen bijre gænnah tj̄ielke j̄ih saemien gærhkoejieleme guhkiem daaroen ḡieleste j̄ih kultuvreste m̄ierhkelgovveme. Easka 1900-jaepine saemieh j̄ijtsh gærhkoen orgaanh buektiehtamme, nemhtie Nöörjen gærhkoem eev-tjedh saemide krööhkestidh.

Översättning Sig-Britt Persson och Karin Rensberg-Ripa